

Irena Brežná

absynt
preklati/reportéri

Keď myslím na Čečenky,
vidím pred sebou siluety silných
žien, ktoré oproti poludňajšiemu
slnku vynášajú z dvora smrť.

Vlčice zo Sernovodska

Zápisky z rusko-čečenskej vojny

~~absynt~~

Irena
Brežná
Vlčice zo
Sernovodska
Zápisky
z rusko-
-čečenskej
vojny

Prekliati reportéri
Absynt 2016

© Vydavateľstvo Absynt, 2016
Text © Irena Brežná, 2016
Cover Art © Pavlína Morháčová

ISBN 978-80-89845-67-5

Publikáciu z verejných zdrojov podporil
Fond na podporu umenia

u. fond
na podporu
umenia

Predslov

Je ľahké vyrobiť národ teroristov. Stačí na to iba informačná vojna ako zo starej príručky KGB, pár šialencov s výbušnými opaskami a súrami Koránu a pohodlnosť, ba ľahostajnosť svetovej verejnosti.

Podľa tohto receptu Rusko viac než desaťročie celoplošne bombardovalo Čečensko, zriaďovalo koncentračné tábory, odvlieklo, mučilo a popravilo desaťtisíce mužov, žien, starcov a detí bez toho, aby naň boli uvalené aspoň sankcie; bez toho, aby sa konal vojnový tribunál k Čečensku, ktorý sa sotva bude ešte niekedy konať. Za Borisa Jeľcina sa táto špinavá koloniálna vojna volala „znovunastolenie ústavného poriadku“ a Vladimir Putin svoje vojnové zločiny nazval „protiteroristická operácia“.

Ruský spisovateľ Alexander Solženicyn v *Súostroví Gulag* v šesťdesiatych rokoch napísal: „Ak bol v gulagu národ, ktorý vždy kráčal vzpriamený, tak to boli Čečeni.“ V celej Európe ich teraz stretávame ako traumatizovaných žiadateľov o azyl. A čo sa ešte všeobecne vie, je, že Čečeni sú teroristi. Nezajali vari fanatici kričiaci „Alahu Akbar“ pred pár rokmi v Moskve celé divadlo a aj školu v Beslane? Radikalizácia čečenského ozbrojeného odboja sa udiala práve v zbombardovaných školách a bradatí salafisti prišli impériu vhod. Že Rusko od svojej brutálnej kolonizácie v 19. storočí drží celý národ ako rukojemníka, že ho Stalin nechal deportovať do stredoázijských púští a stepí, a že v Severnom Kaukaze od decembra 1994 vládne štátny teror, však očividne svet vedieť nechce. Lebo potom by bolo treba začať rozmýšľať a konať.

Poznám čečenské bojovníčky za ľudské práva, vyzbrojené srdcom a skutkom, ktoré pokojne, no vytrvalo bránia tomu, aby sa na prežitú hrôzu zabudlo. Sú to neokázalo silné ženy, čelia utrpeniu rodín, ktoré hľadajú svoje nezvestné dcéry či synov. Za stáleho a všadeprítomného nebezpečenstva pôsobia nepatrne pod obrovskými portrétmi tyrana nastoleného Kremľom v takzvanom mierovom Groznom.

Keď som na jar v roku 1996, počas Jeľcinovej vojny, po prvýkrát odišla do Čečenska robiť reportáž, vedome som nešla za obeťami, ale za nenásilným odporom. Predtým som totiž v televízii videla ženy vo veľkých vlnených šatkách, ktoré vytvorili ľudskú reťaz a držiac sa za ruky skúšali zadržať ruské tanky valiace sa na Groznyj. To boli moje hrdinky! Aby som nepozorovane prešla cez ruské kontrolné stanovisko do zničenej dediny Sernovodsk, uviazali mi sedliacky presne takú istú šatku, akú nosili ony.

V štiplavom dyme z výbušnín som v Sernovodsku stretla aj Zajnab Gašajevovú. Vo vyhorenej mešite filmovala matky tisnúce si na hrud' zuhoľnatené pozostatky svojich synov a preklínajúce ruských vojakov. Odvtedy ma so Zajnab spája hlboké priateľstvo. Nebojácne opatruje najväčší filmový a fotografický archív porušovania ľudských práv ruskou armádou počas oboch vojen z rokov 1994–1997 a 1999–2006. Začalo sa to tým, že táto matka štyroch detí zobrala kameru, ukryla ju pod sukňu a s nasadením vlastného života sa ponáhľala tam, kde prebiehali čistky. Nebola sama, mala spolubojovníčky. Avšak namiesto toho, aby teraz žila v svojej krajine a bola uznávaná za vytvorenie archívu dejín svojho národa, musela pred piatimi rokmi ako ohrozená bojovníčka za ľudské práva požiadať o azyl vo Švajčiarsku. Jedna z jej spolupracovníčok je v exile v Belgicku, ostatné prečkávajú v Groznom. Ako dlho ešte?

To, čo pozná každá čečenská rodina – smrť, únos, zmrzačenie –, nemá v meste zo sklenených fasád, ktoré povstalo z ruín, právo na existenciu. Vladimir Putin rozkázal Groznyj

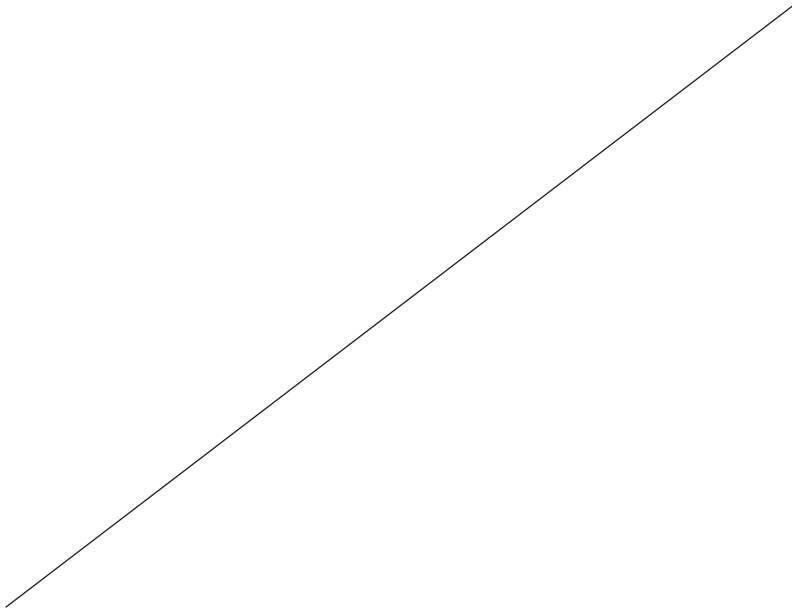
zrovnať so zemou a potom ho znovu vystavať. Jeho chovanec a miestodržiteľ Ramzan Kadyrov na udržanie svojej moci prikazuje svojmu národu uctievať ruského prezidenta. Existuje väčšie poníženie?

A predsa tu stále pretrváva odpor, za ktorý som čečenský ľud vždy obdivovala. Žije nepostrehnuteľný, ukrytý za bombastickými fasádami.

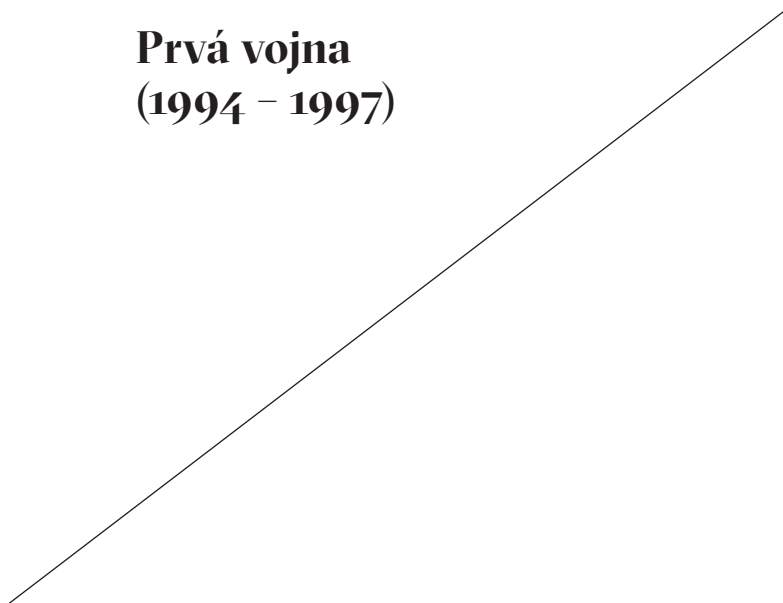
Veľmi sa teším, že moje dlhoročné svedectvo o deštrukcii a odpore je teraz prístupné aj pre slovenské čitateľstvo.

Irena Brežná, júl 2016

Prvá vojna (1994 – 1997)

Vlčice zo Sernovodska

V ten marcový pondelok roku 1996 som si obliekla sukňu a hnedú koženú bundu, aby som čo najlepšie zapadla medzi miestne ženy. Len hlavu som mala nepokrytú. Už týždeň sme trávili celé dni na hlavnej ulici ingušskej obce Slep-covskaja a rozprávali sa s utečencami zo susednej dediny Sernovodsk, ktorí so stoickým pokojom počúvali, ako bombardujú ich domy. Vo dne v noci sme počuli tupé či dunivé zvuky delostreleckej paľby, zhodených bômb a vystrelených rakiet, ale ani tieto zvuky nedokázali prerušiť prúd nášho rozprávania. Večer sme pozerali ruskú televíznu stanicu *Kanal 1*, ktorá túto trestnú akciu vytrvalo označovala obvyklou vojenskou terminológiou ako *čistku od banditov* alebo *teroristov*.

Jeden zabitý ruský dôstojník mal pri sebe mapu, podľa ktorej mal prebiehať útok na dedinu. Červenou farbou na nej boli zakrúžkované domy určené na zničenie, medzi nimi aj starostov. Dokazovalo to, že všetky vyjednávania vedené predstaviteľmi obce s ruskými vojakmi s cieľom zabrániť bombardovaniu, boli podvodom.

Ostreľovanie Sernovodska skončilo v nedeľu 10. marca a hneď vzápätí dostali ženy z dediny povolenie, aby sa sem mohli na niekoľko hodín vrátiť. V to pondelkové ráno vládol na hlavnej ulici nezvyčajný ruch. Videla som odchádzať autobusy s utečenkami. Zamávala som na šoféra, nastúpila a spýtala sa: „Ženy, nemáte pre mňa šatku?“

Niekoľko z nich ma v autobuse obstúpilo a mladá dedinčanka mi uviazala šatku, veľký béžový vlniak s dlhými chlpmi.

„Patrí mojej babičke, ktorá zostala v Sernovodsku,“ povedala.

„Daj si dole prstienky,“ poradila mi iná, „lebo by ti ich mohli zobrať.“

Ženy nikdy nehovorili o *vojakoch* alebo *Rusoch*, nazývali ich jednoducho *oni*. Znelo to, akoby hovorili o nejakom zvláštnom ľudskom druhu. Stiahla som si prstene a uložila ich do vrečka na bunde. Svoj švajčiarsky pas a preukaz zvláštnej spravodajkyne vystavený Ministerstvom zahraničných vecí v Moskve som si zastrčila za pančuchový pás.

„Si učiteľka zo Sernovodska a voláš sa Irina Michajlovna Kuznecovová.“

„Ale veď budú počuť, že mám cudzí prízvuk.“

„Keď budeš plakať, nezistia to.“

Na veľkú radosť žien som zopakovala: „Irina Michajlovna Kuznecovová.“

Blížili sme sa ku kontrolnému stanovisku a ženy mi jedna cez druhú dohovárali: „Nesmieš otvárať žiadne dvere, nesmieš ísť sama do žiadneho domu. Na dverách môžu byť pripevnené granáty, keď ich otvoríš, vybuchnú. Celý čas buď s nami. Všade majú rozmiestnených ostreľovačov, budú nás sledovať ďalekohľadmi.“

Vystúpili sme. Dívala som sa na dvoch nižších vojakov, ktorí s obrovskými kalašnikovmi neisto prechádzali hore-dolu. Na tvárach mali čierne vlnené kukly.

„Pozerať sa do zeme, lebo ťa spoznajú podľa očí.“

„Bojím sa,“ povedala som potichu.

Jedna žena sa do mňa zavesila.

„Všetky sa bojíme. Poď s nami, niekto o tom predsa musí napísať.“

Pred zátarasami už čakalo asi dvesto žien. Pancierové vozidlo si kliesnilo cestu pomaly rozstupujúcim sa davom. Vytlačilo ma to na okraj cesty, ale ženy ma zadržali:

„Neschádzaj z cesty. Minulý týždeň tu tri ženy bežali po kravu a roztrhala ich mína.“

Štyria vojaci bez kukiel kontrolovali preukazy. Postrčili ma k staršiemu vojakovi s prísnou tvárou, ale rozhodla som sa radšej sa prebrať k mladšiemu s modrými očami. Keď na mňa prišiel rad, slzy mi vytryskli samy od seba a nervózne som si začala žmoliť skrehnuté prsty:

„Zhorel mi dom. Prišla som o všetko.“

Vojak sa snažil za svojou prísnosťou ukryť čosi ako súcit:

„Máte povolenie na pobyt v Sernovodsku?“

Zavzlykala som a pár žien pobúrene skríklo: „To je naša učiteľka! Čo naozaj nemáte ani štipku svedomia?“

Skúmavo si ma prezrel a pustil ma ďalej.

Ženy si ma opäť vzali medzi seba a zašepkali: „Výborne.“

Asi dvadsať minút sme kráčali rovno po hlavnej ceste. Trochu mrzlo, všade naokolo ležala rozkyprená pôda. Myslela som na to, že okupačná armáda obkľúčila dedinu a zamínovala polia i na to, že bezpečný pás asfaltu pod našimi nohami je príliš úzky. Vojna obmedzuje, pomyslela som si. Niektoré mladé stromy lemujúce cestu boli rozstriehané, konáre ovisli k zemi.

„Prečo strieľali do stromov?“

„Len tak,“ odpovedala mi jedna z nich.

Popri ceste sa tiahli hlboké zákopy. Ležiac na bruchu na špinavom matraci ich strážil mladý vojak.

„Nie je ti zima?“ spýtala sa ho uštipačne jedna zo žien.

Pri vstupe do obce som uvidela prvé pokrkvané spálené auto, prvé diery od bômb vo vlnitom plechu na strechách nízkych podlhovastých stavieb.

„Žilo tu veľa utečencov z Grozného a celého Čečenska,“ vysvetlila mi kyprá žena s veľmi bledou tvárou a tmavými očami. Na hlave mala rovnako hrubú šatku ako ja a na sebe čiernu koženú bundu. Zahla som s ňou do bočnej uličky. Šli sme rýchlo, potichu, pružne ako mačky. Obzerala som sa po strechách, nazerala do dvorov. Ona sa pozerala pod nohy a varovala ma:

„Pozor, drôty.“

Spadnuté elektrické vedenie, po ílovej zemi roztrúsené úlomky tehíel, sklené črepy, úlomky dosiek. Pri stene jedného z domov som zbadala prvú mŕtvu kravu, skrútenú v kŕči. Na veľkých zelených dverách bol ruský nápis: „Tu bývajú deti a starí ľudia.“

Prešli sme cez visutý most. Pred nami bežal vyziabnutý pes s kotkodákajúcou sliepkou v zuboch. Moja sprievodkyňa naňho zakričala, pes pustil sliepku a tá odbehla. Nad hladinou rieky vytrčal nafúknutý trup mŕtvej kravy. Začala som kravské zdochliny počítat, ale keď som ich narátala štyridsať, prestala som s tým. Neskôr som sa dozvedela, že ich museli spáliť viac ako štyristo. Ženy mi ukázali niekoľko kráv, ktoré vojaci zabili guľkou do hlavy. Prešli sme okolo malého pokojného stáda oviec. Túto idylku kazila len jedna mŕtva ovca s dvoma jahňatami na bruchu. Kohúty kikiríkali a kravy zdanlivo ľahostajne prežúvali trávu hneď vedľa zdochlín, sliepky neúnavne zobali z krvavej slamy, ovce bečali, dedinou cváľal kôň. Hnilobný zápach sa miešal so zborom mnohých zvieracích hlasov. Čerstvo narodené biele mačiatko lízalo krv zo stehna kravskej zdochliny, pozrelo sa na mňa modrými poloslepými očami a zamňaukalo. Krv v dedine už bola zaschnutá, tmavočervená. Psy sa povalovali v malých svorkách, vybehli za nami a v bezpečnej vzdialenosti sa zastavili. Sledovali nás. Žena vedľa mňa napála svaly a povedala:

„Sú hladné.“

Spomenula som si na to, že psy v Groznom požierali ľudské mäso, a potom stratili rešpekt pred ľuďmi.

Keď sa k nám pritmolilo svetlohnedé teliatko, žena sa usmiala:

„Ty žiješ?“

Jednej mŕtvej krave trčalo zo zadku čosi ako ružový balón. Zastavila som sa:

„To je žalúdok?“

„Nie. To je teľa.“

Ponáhľali sme sa ďalej. Žena sa spýtala:

„Koľko je hodín?“

„Pol jednej.“

„O tretej by sme mali byť späť na hlavnej ceste, inak nás nemusia pustiť von.“

Stretli sme zamyslenú ženu. Povedala len:

„Na spiatočnej ceste nevyroníme ani jediná slzu.“

Stretli sme ešte inú ženu, ktorá chodila po dedine a hlasno plakala. Z malého domčeka vyšla zhrbená kostnatá starenka a zaviedla nás do svojej spálne. Na svetlomodrých stenách a strope sme napočítali hádam štyridsať čiernych dier po guľkách.

„Strieľali sem cez okno rovno z ulice,“ povedala.

„Celý čas sme boli v pivnici,“ dodal jej muž. Na hlave mal vysokú baranicu, cez ramená prehodenú ovčiu kožušinu. Tvár mu zbrázdili hlboké vrásky a jeho smútok pôsobil veľmi dôstojne. Podlahu pokrývali sutiny. V kúte miestnosti stál posledný kúsok nábytku, toaletný stolček s prestreleným zrkadlom. Keďže som si nedokázala predstaviť tie zúrivé cudzie ruky, myslela som na prudký veterný vír, ktorý zostal zamknutý v miestnosti a zošalel.

Pred vyhoreným domom stál muž v strednom veku s meravým pohľadom. Zjavne nevedel, čo si počať. Keď sme prechádzali okolo neho, ukázal na kopy železa a povedal:

„Moje auto.“

Cez rozbité okná domov, čo doposiaľ stáli, prefukoval ľahký predjarný vetrík a hýbal záclonami. Pôsobilo to strašidelne a zároveň veľmi lákavo. K jednému takému oknu som pristúpila. Zo šera izby na mňa hľadela vystrašená Čečenka so šatkou na hlave.

„Dávaj pozor,“ skríkla moja sprievodkyňa. Ustúpila som a vtom som si uvedomila, že tá Čečenka som ja. Izba bola vyprataná, len pri zadnej stene stálo veľké nedotknuté zrkadlo.

Stretli sme staršieho muža, ktorý nás varoval:

„Nestúpajte na žiadne triesky ani kusy dreva. Môžu byť pod nimi ukryté míny.“

Vtom sme začuli hukot lietadla a vzdialený výbuch. Pozrela som sa na svoju sprievodkyňu, no tá ma upokojila:

„Zase bombardujú obec Bamut. Odtiaľ sa už všetci dávno odsťahovali. Len bojovníci zostali v starých raketových šachtách. Celé mesiace ich bombardujú, ale je to nedobytná pevnosť.“

Vošli sme do dvora, žena pohľadom prebehla steny a usmiala sa. Dom bol nepoškodený. Podišla ku kovovým vchodovým dverám a ukázala mi malú, od popola čiernu dieru vedľa zámku:

„Skúšali ho odstreliť.“

Cez rozbité okno nahliadla do izby:

„Sedačka. Museli ju vyniesť cez okno. Kúpila som ju len vlani na jeseň.“

Uprostred dvora stál na stoličke televízor s prestrelenou obrazovkou, pod ním ležali črepy rozbitého taniera.

„Nemali dosť času.“

Rozprávala vecne, pokojne, akoby to všetko už dávno poznala.

„Prečo strieľali na televízor?“ spýtala som sa.

„Pretože ho nestihli odnieť.“

„Ako sa voláš?“

„Zula.“

Ženy mi od začiatku tykali. Len čo som vkročila do ich dediny, tykala som aj ja im. Zhovárali sme sa v krátkych vetách.

„Koberce,“ povedala naraz Zula a odsunula doštené dvere pod schodmi. Za nimi sa objavila úzka diera. Zula hodila dovnútra kameň a opatrne ustúpila. Keď sa nič nestalo, vzala dlhú palicu a opatrne ňou ťukala okolo. Vchod nebol zamínovaný.

„Koberce nenašli.“

Iná žena vošla na dvor a Zula povedala:

„Rýchlo, zvieratá.“

Na ceste k stajni stála prevrátená skriňa. Spolu sme ju postavili. Vzápätí sme uvideli pár oviec, jahňa, teľa, hnedo-bieleho koňa a tri kravy. Zulu premohlo nesmierne šťastie. Jej čulé pohyby boli teraz ešte svižnejšie. Rozprávala sa so zvieratami a jej čečencčina, bohatá na spoluhlásky, znela veľmi nežne. Najprv odviazala kravy ležiace na slame. Jedna z nich zostala uväznená za došteným plotom v stajni. Zula schytila sekeru, druhá žena vzala kovovú tyč. Krava sa zľakla. Zula na ňu prehovorila po rusky:

„Upokoj sa, veď už si videla všetko.“

Ženy silno zaťali do dreva, vylomili plot a krava sa vypotácala von na slnko. Po niekoľkých krokoch znovu nadobudla stratenú rovnováhu. Ovce s bečaním cupitali za ňou. Ponáhľala som sa s ostatnými ženami ďalej a keď som sa otočila, videla som Zulu, ako beží so svojimi zvieratami k napájadlu. Na rukách niesla jahňa. Dedinu naplnili dojímavé scény stretnutí, zvieratá prichádzali k ženám a obzerali si ich.

Na malom vršku zhodila jedna žena mŕtvolu jahňaťa do odpadovej jamy. Žena, ktorá ma teraz sprevádzala, mi ukázala svoju obývačku, kde predtým našla zamknutú kravu.

„Kvôli čomu to robia?“ spýtala som sa.

„Neviem, prečo musia trápiť zvieratá,“ povedala mi. Na podlahe sa váľali rozhádzané kusy oblečenia, biele porcelánové črepy a omietka pomiešaná so žltým kravským lajnom. Žena vzala medzi dva prsty hnojom zašpinenú koženú bundu, ale vzápätí ju pustila na zem. Na stole boli neumyté taniere a poháre. Privoňala som k napoly plnému poháru. Vodka. Pod stolom sa váľali dve prázdne fľaše, jedna s etiketou *Stoličnaja vodka*, druhá od gréckeho koňaku *Metaxa*.

„Takto ste tu ten stôl nechali?“ spýtala som sa.

„Nie.“

Zdvihla som zo zeme niekoľko jednorazových injekčných striekačiek, niektoré boli použité, iné ešte sterilne zabalené.

„Tie sú vaše?“

„Nie.“

Vo vedľajšej izbe stáli vedľa povytŕhaných zásuviek tri veľké vrecia napchaté posteľnou bielizňou.

„Tie vrecia ste si nabalili vy?“

„Nie, to oni. Dnes večer sa zrejme vrátia a všetko si odnesú.“

Žena mi ukázala klince zatlčené v stenách:

„Tu viseli koberce.“ Podlaha a celá jedna stena boli čierne od sadzí. Aj v iných domoch som videla stopy po pokusoch podpáliť ich zvnútra.

Pred veľkým zdobeným dreveným domom sa v predzáhradke kopil nábytok. Vyzeralo to, akoby sa jeho obyvatelia sťahovali, lenže gauč bol rozdrvený skriňou, ktorá na ňom ležala, stôl a stoličky boli nedbalo prevrátené. Ženy mi ukazovali čerstvé stopy pneumatík, vedúce do niektorých dvorov.

„Obrneným vozidlom nám podvážali majetok.“

„A kam to vezú?“ spýtala som sa.

„Predajú to na veľkých trhoch v južnom Rusku.“

Jedna žena, ktorá počas bombardovania zostala spolu s mužmi a niekoľkými starými a chorými ľuďmi v dedine, rozprávala, ako stretla dvoch vojakov s veľkou elektrickou bábikou a plyšovou hračkou.

„Načo vám to bude?“ spýtala sa ich.

„Drž hubu, flandra!“

Nato ich prekliala:

„Nech vaše matky stihne rovnaký osud ako nás.“

Potom rozprávala, ako počula mladých vojakov hovoriť, že sa musia s rabovaním poponáhľať, pretože veliteľ už na tie veci čaká.

Ženy sa medzi zneuctenými predmetmi pohybovali obozretne, štili sa ich dotknúť, akoby im už nepatrili. Jemné putá, ktoré sa vytvorili medzi nimi a ich dlhoročnými majiteľmi, boli naraz potrhane. Ale tých, čo dedinčankám zabrali domy, sme nevideli. Skúsila som si predstaviť ich

ožratý smiech, keď strieľali na lampy, potácajúc sa otvárali chladničky, zahryzovali sa do kyslých uhoriek a vyplúvali ich, s oplzlými komentármi kradli pančuchy a dámsku bielizeň, uľavovali si vedľa matracov. Títo muži prišli z celého Ruska na severný Kaukaz, kde je hosť svätý a ženy mu venujú bezhraničnú starostlivosť. Pri stole ho kráľovsky obsluhujú bez toho, aby si samy prisadli, a predtým než odíde, stihnú mu ešte vyčistiť topánky.

V Sernovodsku som nestretla Čečensko, ale vnútorný svet ruskej armády, ktorý sa do neho vlámal. Rozsah skazy prekonával moju schopnosť vnímať. Napriek veľkému sústredeniu som si v pamäti udržala len zlomky.

Pri prevrátenej kolíske ležalo niekoľko čiernobielych fotografií. Na jednej bola zvečnená veľká rodina. V jednej spálni žena otvorila poloprázdnu truhlicu:

„Tu som skrývala výbavu pre dcéru.“

Do okenného rámu bol zabodnutý ručne vyrobený, viac ako tridsať centimetrov dlhý nôž s jednoduchou vyrezávanou rukoväťou.

„Tým nám podrezávajú hrdlá.“

Nôž som vytiahla a podala ho žene. Držala si ho ďaleko od tela. Mala útlú postavu a nôž v jej rukách pôsobil obrovsky.

Uprostred cesty ležala akási hnedá boxerská rukavica, dvakrát väčšia ako normálna ruka. Pripomenula mi ruskú rozprávku o rukavici, z ktorej si zvieratka urobili brloh.

Inde v blate ležal pár vysokých čiernych čižiem. Žena povedala:

„Nechali tu svoje čižmy a tie mužove si zobrali.“

Zodvihla jednu a ukázala mi zodratý ruský nápis na dôkaz, že to boli vojenské čižmy. Potom ich postavila pekne a pantičkársky vedľa seba. Zdalo sa mi, že týmto gestom domácej panej sa do dediny vrátila úcta.

Všade naokolo ležali prázdne nábojnice. Zdvihla som zo zeme zelenkavý, dvadsať centimetrov dlhý náboj a niesla